

17. Уголовный кодекс Италии 1930 г. / науч. ред. и предисл. канд. юрид. наук, доц. Р.М. Асланова ; пер. с итал. Е.Р. Шубиной. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 470 с.

18. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : [учеб. пособие] / под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. – М. : Омега-Л ; Ин-т междунар. права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2003. – 576 с.

19. Уголовный кодекс Турции / предисл. канд. юрид. наук, доц. Н. Сафарова и Х. Бабаева. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 374 с.

20. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / науч. ред. и предисл. А.И. Коробеева ; пер. с китайск. Д.В. Вичикова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 303 с.

ОРОБЕЦЬ К. М.,

кандидат юридичних наук, асистент
кафедри кримінального права № 2
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.772

**ЗАКОНОДАВСТВО ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ
ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ: ОСНОВНІ ЕТАПИ
ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ**

У статті розкриті етапи історичного розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на теренах України, спрогнозовані можливі вектори подальшого вдосконалення кримінального закону.

Ключові слова: *злочини проти довкілля, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, історично-правовий метод, кримінальний закон, криміналізація.*

В статье раскрыты этапы исторического развития законодательства об уголовной ответственности за незаконное занятие рыбным, звериным или иным водным добывающим промыслом на территории Украины, спрогнозированы возможные векторы дальнейшего совершенствования уголовного закона.

Ключевые слова: *преступления против окружающей среды, незаконное занятие рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом, исторически-правовой метод, уголовный закон, криминализация.*

The article deals with the stages of the historical development of law on criminal liability for illegal fishery, animal hunting or other water extraction activity on the territory of Ukraine, predicted potential vectors for further improvement of the criminal law.

Key words: *crimes against the environment Illegal fishing or hunting or other sea hunting industry, historical and legal method, criminal law, criminalization.*

Вступ. Серед методів наукового пізнання, що використовуються в науці кримінального права, важливе місце посідає історично-правовий. Саме цей метод дозволяє досліджувати кримінальне право не лише в його статичному стані, у формі чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України), а і як відкриту динамічну систему, яка здатна до саморозвитку, але при цьому корелює із соціальними явищами й процесами. Без вивчення кримінального права в розвитку на тлі конкретно-історичних умов неможливо комплексно з'ясувати соціально-економічне підґрунтя кримінально-правових норм, визначити тенденції спадкоємності в законодавстві та деякою мірою перспективи кримінальної відповідальності за ті чи інші види суспільно небезпечних діянь, довести історичну необхідність кримінально-правової заборони останніх.

Серед актуальних напрямків наукових розробок у галузі кримінального права однією з найменш досліджених є проблематика злочинів проти довкілля. Це стосується, зокрема, і досліджень історичного розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за ці злочини, які презентовані в сучасній літературі окремими фрагментами робіт В.К. Матвійчука й С.А. Голуб [3; 4], Н.В. Нетеси [5] та деяких інших авторів. Спеціальні історично-правові дослідження такого злочину, як незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України), відсутні взагалі. Це обумовлює необхідність розглянути питання, які досі залишалися поза увагою науковців.

Постановка завдання. Ураховуючи викладене вище, у статті поставлено за завдання виокремити основні етапи історичного розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на теренах України, висвітлити особливості кожного з етапів та тенденції спадкоємності в законодавстві, спрогнозувати можливі вектори подальшого вдосконалення кримінального закону.

Результати дослідження. Упродовж тривалого часу в історії людської цивілізації проблема раціонального використання природних ресурсів не ставилася через хибне уявлення про їх невичерпність, про можливість, а іноді навіть необхідність необмеженого втручання людини в природні процеси. Норми, що регулювали порядок привласнення природних ресурсів, з'явилися ще в найдавніші часи [18, с. 8], проте первинно вони не мали формалізованого, чітко визначеного характеру. Лише в подальшому, після формування державності, зростання чисельності населення, розширення господарської діяльності й різке скорочення запасів природних ресурсів обумовили необхідність юридичного механізму забезпечення обмежень у сфері природокористування, включаючи найбільш суворі заходи – кримінальну відповідальність.

Починаючи з виникнення Київської Русі (X ст.) до пріоритетних завдань юридичних актів, що вміщували кримінально-правові норми, було віднесено охорону життя, здоров'я, честі людини та власності. Серед посягань на власність особлива увага приділялася крадіжці свійських тварин, яка вважалася одним із найтяжчих злочинів [1, с. 158]. Виокремлення водних тварин та рослин ані як різновиду майна, ані як природних ресурсів, що підлягають особливому захисту, на той час ще не проводилося.

Після розпаду Київської Русі в XIII ст. на тих українських землях, що увійшли до складу Польського королівства та Великого князівства Литовського, а згодом – до єдиної Речі Посполитої, питання про відповідальність осіб, які незаконно обертали на свою користь рибу, вирішувалися за Литовськими статутами. Так, в арт. 26 розд. 1 Литовського статуту 1529 р., де йшлося про охорону королівської особи та майна, зазначалося, що особа, яка ловила в королівських садках рибу, повинна сплатити 12 рублів і відшкодувати всі збитки [10, с. 216].

Після того, як арт. 40 Устави на волоки 1559 р. законодавчо закріпив обмеження у сфері риболовлі (зокрема, визначивши дозволені знаряддя лову та заборону добування риби під час нересту) [17, с. 50], у подальших Литовських статутах були передбачені вельми суворі санкції за незаконне добування риби зі ставка або сажовки (відгородженої

частини водоймища, де розводили рибу), що вважалося одним із різновидів крадіжок. Згідно з арт. 26 розд. XIV Литовського статуту 1566 р. особа, яка незаконно добувала рибу й була піймана на місці злочину, мала бути покарана як злодій, навіть якщо викрадене не коштувало десяти грошей [11, с. 406]. Арт. 4 цього ж розділу передбачав покарання злодія, якщо викрадене коштувало менше 50-ти грошей, у вигляді побиття, а якщо понад 50 грошей – у вигляді смертної кари [11, с. 397–398].

Литовським статутом 1588 р. зазначені санкції були дещо пом'якшені: за першу крадіжку риби зі ставка або сажовки покаранням мало бути побиття, за другу – відрізання вуха й лише за третю – смертна кара (арт. 27 розд. XIV) [12, с. 344–345].

Витоки кримінально-правової протидії незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на теренах України, які відійшли до складу Російської імперії, потрібно віднести до початку XVIII ст. Першим актом про кримінальну відповідальність, який після поширення російського законодавства в повному обсязі став діяти на українській території, був Військовий артикул 1715 р. У ньому незаконне добування риби визнавалося злочином проти власності: згідно з артикулом 189 особи, які викрали овочі, дрова, курей, гусей або рибу, каралися за крадіжку [7, с. 362].

«Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. за крадіжку риби передбачали такі самі заходи відповідальності, як і Литовський статут 1588 р.: побиття, відрізання вуха та смертну кару залежно від того, вкотре було вчинено зазначені дії (п. 5 арт. 20 глави 24) [6, с. 436].

Отже, протягом тривалого історичного періоду діяли юридичні норми, що забезпечували право власності на водні живі ресурси, однак ще не було достатніх соціальних передумов для виділення довкілля як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони. Відповідно до цього *перший етап* розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на теренах України, що тривав із X по XIX ст., характеризувався повним отождоуванням водних живих ресурсів як предмета злочину із чужим майном.

Виникнення проблем екологічного та економічного характеру, пов'язаних зі зменшенням запасів водних живих ресурсів у Російській імперії середини XIX ст., зумовило потребу в більш дієвих і цілеспрямованих юридичних засобах забезпечення дотримання встановленого порядку природокористування, внаслідок чого в Статуті про покарання, які накладаються мировими суддями (1864 р.), було вперше на офіційному рівні чітко диференційовано незаконну рибну чи іншу ловлю, віднесено до проступків проти громадського благоустрою (ст. 57) [8, с. 402], та самовільну ловлю на чужих землях, лісах і водах як проступок проти власності (ст. 146) [8, с. 413], однак при цьому санкції за обидва проступки збігалися – штраф не більше 25-ти рублів. Об'єктивними ознаками, що визначали ловлю як незаконну, за ст. 57 Статуту про покарання були такі: заборонений час, недозволені місця, заборонені способи та ловля без дотримання приписів [8, с. 402].

Уложенням про покарання кримінальні та виправні 1885 р. було встановлено, що крадіжкою є лише вилучення риби із чужих снастей, а не рибальство як таке [16, с. 92].

Кримінальне уложення 1903 р. також містило норми про відповідальність за незаконне добування водних живих ресурсів, причому ч. 1 ст. 246 повторювала текст ст. 57 Статуту про покарання 1864 р., а новелою стало закріплення в ч. 2 кваліфікуючої ознаки: рибна чи інша ловля з використанням отруйних або вибухових речовин [13, с. 399]. Проте глава IX Кримінального уложення, що мала назву «Про порушення постанов, які захищають народний добробут», так і не була введена в дію [9, с. 265].

Як бачимо, саме на *другому етапі* відбулася законодавча диференціація водних живих ресурсів від «типових» різновидів майна. При цьому об'єктом кримінально-правової охорони виступало не довкілля як таке, а «народний добробут».

Третій – радянський – *етап* розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за порушення встановленого порядку природокористування було започатко-

вано Кримінальним кодексом УРСР 1922 р., ст. 99 якого заборонялося незаконне використання низки природних ресурсів (лісу, наземних і водних живих організмів, надр). Свідченням загальнодержавної важливості та актуальності проблеми протидії цьому злочину на той час було віднесення зазначеного діяння до злочинів, які посягають на порядок управління, а також достатньо суворі санкції, що передбачала позбавлення волі або примусові роботи на строк до 1 року з конфіскацією незаконно добутого, а також знарядь лову, або штраф до 500 рублів золотом [14, с. 35].

У Кримінальному кодексі УРСР 1927 р. вперше було введено термін «рибний, звіриний та інший водний добувний промисел» та віднесено відповідний злочин до господарських. Згідно зі ст. 137 цього кодексу здійснення рибного, звіриногo та інших водних добувних промислів у морях, ріках та озерах, що мають загальнодержавне значення, без належного дозволу або в заборонений час, або в недозволених місцях, або недозволеними знаряддями, способами й прийомами каралося позбавленням волі або примусовими роботами на строк до 1 року чи штрафом до 500 рублів, з обов'язковою конфіскацією незаконно добутого або без такої, знарядь лову та суден, які слугували для незаконного промислу, з усім приладдям [15, с. 183]. Суттєвих змін ознаки основного складу злочину та санкція не зазнали й у Кримінальному кодексі 1960 р. (ч. 1 ст. 162, з подальшими змінами). Однак за те саме діяння, вчинене на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або якщо воно завдало значної шкоди, або вчинюване систематично, чи особою, раніше судимою за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, передбачалися більш суворі санкції: позбавлення волі на строк до 4-х років або виправні роботи на строк до 2-х років, з конфіскацією майна або без конфіскації та з обов'язковою конфіскацією всього добутого, знарядь лову та плавучих засобів з їх приладдям (ч. 2 ст. 162) [2, с. 102].

На сучасному – *четвертому* – етапі з набранням чинності КК України 2001 р. цілеспрямована протидія суспільно небезпечним посяганням на довкілля отримала законодавче забезпечення у зв'язку з введенням розділу VIII Особливої частини «Злочини проти довкілля», до якого була включена й ст. 249 «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом». Із введенням у дію КК України 2001 р. санкцію за злочин було змінено на штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого. Тож КК України 2001 р. порівняно з КК України 1960 р. частково посилив, а частково пом'якшив кримінальну відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, вчинене без кваліфікуючих ознак. Згідно з першою редакцією ч. 2 ст. 249 КК України 2001 р. за вчинення злочину передбачалися більш м'які види та менші розміри покарань у порівнянні із цією ж частиною ст. 162 КК України 1960 р.: у вигляді штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого.

Починаючи з 2001 р., не припиняються жваві дискусії щодо доцільності значного підвищення суворості санкції з метою, щоб вчинення злочину було економічно не вигідним. Законодавець у подальшому взяв це до уваги й відповідно до змін, внесених до ст. 249 КК України Законом України від 21 січня 2010 р. № 1827-VI, збільшив розміри штрафу вдвічі до таких: за ч. 1 – у межах від 100 до 200, за ч. 2 – у межах від 200 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Водночас залишаються підстави вважати, що навіть такий підвищений розмір штрафних санкцій є недостатнім з огляду на високий ступінь суспільної небезпечності злочину й певною мірою перешкоджає реалізації превентивної функції кримінального закону.

Висновки. Таким чином, пропонуємо виокремлювати чотири історичні етапи розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на теренах України. Перший із них (з

виникнення Київської Русі до середини XIX ст.) характеризується оцінкою незаконного добування водних живих ресурсів як типового посягання на чужу власність; на другому етапі (середина XIX – початок XX ст.ст.) це діяння розглядалося як посягання на «народний добробут», на третьому (початок XX ст. – 2001 р.) – як господарський злочин. Лише на сучасному – четвертому – етапі, який розпочався з набранням чинності КК України 2001 р., довкілля визнано самостійним об’єктом кримінально-правової охорони (ч. 1 ст. 1, розд. VIII Особливої частини КК України).

Визначаючи можливі перспективи подальших досліджень законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, слід враховувати, що під час формулювання ст. 249 КК України законодавцем було збережено термінологію, яка застосовувалася ще в КК України 1927 р. та КК України 1960 р. для позначення відповідного діяння, що раніше розглядалося як господарський злочин. У зв’язку із цим на сучасному етапі виникає потреба в науковому забезпеченні вдосконалення законодавчого закріплення ознак злочину з урахуванням новітніх положень екологічної науки та природоохоронного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку XX ст. : [навч. посіб.] / [В. В. Козюк та ін.] ; за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіоновой. – К. : Знання, 2011. – 566 с.
2. Кримінальний кодекс України: нормат. акти кримін.-прав. значення (за станом законодавства на 1 вересня 1997 р.) / авт.-упорядн. : М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. – К. : А.С.К., 1997. – 320 с.
3. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : [монографія] / В. К. Матвійчук. – К. : Азимут-Україна, 2005. – 464 с.
4. Матвійчук В. К. Незаконне полювання: відповідальність, протокольна форма провадження, розслідування і запобігання : [монографія] / В. К. Матвійчук, С. А. Голуб. – К. : КНТ, 2006. – 304 с.
5. Нетеса Н. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр : [монографія] / Н. В. Нетеса. – Х. : Право, 2013. – 304 с.
6. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 р. : [наук. вид.] / відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко ; упорядн. та авт. нарису К. А. Вислобоков ; гол. ред. кол. О. М. Мироненко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 1997. – 549 с.
7. Российское законодательство X – XX веков : в 9-ти т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1986. – Т. 4 : Законодательство периода становления абсолютизма / отв. ред. А. Г. Маньков. – 512 с.
8. Российское законодательство X – XX веков : в 9-ти томах / под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1991. – Т. 8 : Судебная реформа / отв. ред. Б. В. Виленский. – 496 с.
9. Российское законодательство X – XX веков : в 9-ти т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1994. – Т. 9 : Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. – 352 с.
10. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. – О. : Юридична література, 2002. – Т. I : Статут Великого князівства Литовського 1529 р. / за ред. С. В. Ківалова, П. П. Музиченка, А. І. Панькова. – 464 с.
11. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. – О. : Юридична література, 2003. – Т. II : Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. В. Ківалова, П. П. Музиченка, А. І. Панькова. – 560 с.
12. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. – О. : Юридична література, 2004. – Т. III : Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2-х кн. / за ред. С. В. Ківалова, П. П. Музиченка, А. І. Панькова. – Кн. 2. – 568 с.

13. Уголовное уложение 22 марта 1903 года / издание Н. С. Таганцева. – СПб. : Гос. тип., 1904. – 1122 с.
14. Уголовный кодекс УССР. – изд. 2-е, офиц. – Х. : Изд. Наркомюста УССР, 1922. – 100 с.
15. Уголовный кодекс УССР : в ред. 1927 г. / сост. И. И. Курицкий, Л. А. Гиммельфарб и Н. И. Шихмантер. – Х. : Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1927. – 322 с.
16. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г. / здано Н. С. Таганцевым. – изд. 9-е, пересм. и доп. – СПб. : Типогр. М. Стяжюлевича, 1898. – 918 с.
17. Хрестоматія з історії держави і права України : [навч. посіб.] / упоряд. : А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
18. Шеховцов В. В. Право приватної власності на об'єкти тваринного світу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / В. В. Шеховцов ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.

ТЕСЛЮК І. О.,

здобувач кафедри психології
та педагогіки

(Одеський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.98

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

У статті наведено комплексний аналіз криміналістичного прогнозування як методу криміналістичного дослідження слідчого під час попередження, запобігання та розкриття злочинів. Автором запропоновано визначення поняття «криміналістичне прогнозування», а також доведено важливість застосування цього методу під час досудового розслідування.

Ключові слова: криміналістичне прогнозування, слідчий, слідча діяльність, планування.

В статье приведен комплексный анализ криминалистического прогнозирования как метода криминалистического исследования следователя при предупреждении, предотвращении и раскрытии преступлений. Автором предложено определение понятия «криминалистическое прогнозирование», а также доказана важность применения этого метода в ходе досудебного расследования.

Ключевые слова: криминалистическое прогнозирование, следователь, следственная деятельность, планирование.

This paper presented a comprehensive analysis of forensic forecasting as a method of forensic research investigator at the prevention, prevention and detection of crimes. The author gives a definition of «forensic forecasting», and proved the importance of this method during the preliminary investigation.

Key words: prediction forensic, investigator, investigative activity planning.

